శ్రీరామవిలాసగ్రంథమాల ౩.

రాయలరాజనీతి.

ఇది

శ్రీకృష్ణదేవమహారాయలవారిచే
రచియింపఁబడిన

(యామునాచార్యకథ ననుసరించి)

వంగూరి సుబ్బారావుగారిచే
వచనముగఁ బరివర్తింపఁబడి

శ్రీ చెలికాని లచ్చారావుగారిచే
సంపాదింపఁబడియెను.

మొదటికూర్పు 1000.

పిఠాపురము.

శ్రీవిద్వజ్జనమనోరంజనీముద్రాక్షరశాలయందు
ముద్రింపఁబడియె.

1915.

ఇతరులకు వెల రు 0-4-0.	పోస్టేజి వేరు.	చందాదారులకు 0-3-0 లు.

భూమిక.

ఈగ్రంథము శ్రీకృష్ణదేవరాయ లొనరించిన యాము క్తమాల్యదయందలి రాజనీతిప్రకారమ బని గ్రంథకర్త పీఠికవలనఁ దెలియ నగును. నీతిబోధకములగు గీతములు, చరిత్రములు, నవలలు, కథలు, మున్నగునవి ప్రకటించుటయే కాక నీతిశాస్త్రము, అర్థశాస్త్రము మున్నగు ప్రాచీనరాజనీతి, దండనీతి, గ్రంథములుకూడఁ బ్రకటించి ప్రాచీనహిందూదేశ చరిత్రరచనకు సాయపడుట యవసరమైనపనియే యై యున్నది. శుక్రనీతిసారాదిగ్రంథములు మనపూర్వు లెట్లు దేశములఁ బరిపాలించిరో, దేశమునకుఁ, బ్రజలకు, రాజునకు, నెట్టిసంబంధము గల చట్టము లుండెడివో వివరముగఁ దెలుపుచున్నవి. ఇట్లే యాంధ్రభాషయందుఁ బరభాషలయందున్న యపూర్వగ్రంథవులఁ గాని, ప్రజల కందఱకుఁ దెలియుసులభవచనగ్రంథములఁ గాని, వ్రాసి ప్రకటించుటకుఁ బ్రయత్నింతుము. గ్రంథము చిన్నదైనను, విషయ మాంధ్రప్రబంధములోనిదైనను, శ్రీరాయలవారియందలిగౌరవముచేతను విషయగౌరవముచేత నిది ప్రధానగ్రంథముగఁ బ్రకటించితిమి. ముందుముందుకామందకీ యాదిగ్రంథములు భాషాంతరీకరణము లొనరించి మాచందాదారులకు సమర్పింపఁజూతుము. ఇట్లే శాంతిపర్వాంతర్గతభీష్మనీతి "రా

జనీతిసారమ’’ని పత్రికటింప నిష్టముకలదు. మాపాఠకుల కావిష యములను, మేము చేయఁబోవుపనులను, ముందు తెలియఁ జే యుచుందుము.

చెలికాని లచ్చారావు.
సంపాదకుఁడు.

పీఠిక.

ఇది, శ్రీకర్ణాటాంధ్రకవిరాజ్యపట్టభద్రుఁడై, యాబాలగోపాలమున కాచంద్రతారకముగఁ జిరస్మరణీయుఁడైనశ్రీకృష్ణదేవమహారాయఁ డొనరించిన యాముక్తమాల్యదా నామాంతరము గలవిష్ణుచిత్తీయప్రబంధమునందు నాల్గవయాశ్వాసమున యామునాచార్యుఁడు, విరాగమునొంది తనయునికిఁ బట్టముకట్టుచు బోధించినరాజనీతిప్రకారంబు. పద్యరూపమున నుండినరాజాధిరాజగు రాయ లొనరించినరాజనీతిప్రకార మాంధ్రులకు నారికేళపాకకావ్యమునఁ బడియున్నది యించుకవేఱుగ రుచిచూపఁ దలంచి యిట్లొనర్చితిని.

ప్రాచీనరాజనీతిగ్రంథములు కొన్ని సంస్కృతభాషలో నున్నవి. భారతము, శుక్రనీతిసారము, కామందకీయము, పంచతంత్రమున్నగుగ్రంథముల యందనేకవిషయముల నార్యులనాగరికత యభివృద్ధినొందినట్లు ప్రబలనిదర్శనములున్న రాజనీతిగ్రంథములున్నవి. అవి చాలవఱకు మనభాషలోనికిఁ బరివర్తింపఁబడియే యున్నవి. ఇంక నున్నవి మనము భాషాంతరీకరించుకొనవలసి యున్నది. సుమతిశతకాది స్వతంత్రగ్రంథము లరుదుగ నున్నవి!

రాయలొనరించిన యీరాజనీతి సుమారెనుబదిపద్యములలో నున్నది. ఇదియంతయు రాయలస్వానుభవ మని కొందఱువిద్యాధికు లభిప్రాయపడియున్నారు. అందు ముఖ్యముగఁ గొన్నిభాగముల శ్రీరాయలసత్యకవిత్వ, సత్గ్రంథకర్తృత్వముల నిరూపించిన శ్రీగాడిచర్ల హరిసర్వోత్తమరావు ఎం. ఏ గారు తమ *"Neglected Emperor poet" అనుగ్రంథమున నిట్లు వ్రాసియున్నారు.

Kistnadevaraya was a king of great ability ahd his views on politics proceed form practical experience in that sphere × × ×

* See "Acritical essay on Kistnadevaraya's Amuktamalyada" P. P. 76 & 78.

(2) the rest of Kristnaraya's advice is full of practical hints and information most important for a reigning prince." అనునీశెంకువాక్యములును రాయలరాజనీతిపై శ్రీ వారిసర్వోత్తమరావుపంతులవారియభిప్రాయముల కాద్యంతములయందున్నవి. దీనినిబట్టి శ్రీపంతులవారిరాజనీతియంతయు రాయలనుభవమువలన వ్రాసినదనియే యభిప్రాయమైనట్లు తేలుచున్నది.

ఇఁక నాముక్తమాల్యదాపీఠికయందు విమర్శన మొనరించి, యాకావ్యమునకు మెఱుఁగుఁబెట్టి శ్రీరాయలగ్రంథకర్తృత్వమును నిరూపించినశ్రీమేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులవారనుప్రసిద్ధసంస్కృతపండితులు వ్రాసినది.

*“ యామునాచార్యుఁడు కుమారున కుపదేశించిననీతి:- ఈనీతినిబట్టి విమర్శింపగా రాజ్యపాలనానుభవమందుఁ బండినబుద్ధిగలరాజన్యుఁడిట్లు వ్రాయఁగలుగును గాని, కేవలగ్రంథాధ్యయనమువలన నీతిశాస్త్రమందుఁ బాండిత్యము సంపాదించినబ్రాహ్మణపండితుఁడిట్లు వ్రాయఁజాలఁడనియు, దీనిచే నీగ్రంథకర్త రాజ్యపాలనమం దారితేరినక్షత్రియుఁడనియు నిస్సంశయముగఁ జెప్పవచ్చును.”

ఇంతవఱకు నీగ్రంథమును విమర్శించినవిద్వాధికులయభిప్రాయము లిట్లున్నవి. వీనియందలి సత్యాసత్యములఁబరికించుటవలన స్థిరపఱచుకొందము. ఈసందర్భమున పైవిద్వాధికుల కొకమనవి! ఆముక్తమాల్యదాగ్రంథకర్తృత్వమునశ్రీరాయలకుఁదప్పయితరులకుఁబ్రమేయముకలుగఁజేయుటయందుఁగోరికకలవారినికాని, శ్రీరాయలవారు రాజనీతిపరుఁడుకాఁడనికాని,యనువారిని ఖండించుటయం దీపంక్తుల లిఖయించినయాతఁడు ప్రప్రథముఁడై నిలువఁబడును. అంబావంతయుఁ బైవిమర్శకులయభిప్రాయములనుండి వేఱుపడువాఁడు కాఁడు! కాని (1) ఈరాజనీతి రాయలయనుభవమువలనవ్రాసినదా? (2) పూర్వగ్రంథములఁ జదివి యార్జించినదా? (3) లేక నీతిశాస్త్ర మభ్యసించినపిమ్మట (లేక

* 1914 సం॥రమున వావిళ్ళ రామస్వామిశాస్త్రులు & సన్సువారు ప్రకటించిననాల్గవకూర్పుపీఠిక LXIV పుటచూడుఁడు.

పఠించినపిమ్మట) ననుభవమున బరిపడినవి పోల్చి, చేర్చి, మార్చి, వ్రాసినదానియసా ంయామప్రశ్నముల నొనరించుకొని స్థిరపఱచుకొనుట న్యాయమని తలంచి యీపనికిఁ బూనుకొంటిని. సత్యప్రియులగు నాయనుకూలమనస్కులగు పండితులు నా యీకృత్య మపచారముగ నెంచకుందురు గాక! యని కోరుచున్నాను.

శ్రీరాయలొనరించినయీరాజనీతియందుఁ జాలభాగము ప్రాచీనరాజనీతి గ్రంథములనుండి సేకరించినట్లు నాకుఁ బొడకట్టుచున్నది. అందుల కొకటి రెండుదాహరణములఁ జూపెద.

(1) ఆముక్తమాల్యద 4 వ యాశ్వాసము 210 పద్యము. ఇది (భారత శాంతిపర్వమునందలి నాడీజంఘునిచరిత్రమునుండి తీసిననీతి.)

(2) డిటో. " " 205 (ఇది శాంతిపర్వము 2 ఆశ్వాసము, 170 మొదలు చూడుఁడు!)

(3) ఆముక్తమాల్యద " 233 శాంతి 2. 186, 187.

(4) డిటో. " " 238 శుక్రనీతిసారము. శ్రీమల్లయశాస్త్రులవారి యాంధ్రీకరణము. 14వ పుట.

(5) డిటో. " 278 శాంతి 4. 368వ.

(6) డిటో. " 261 శుక్రనీతి 129 పుట.

(7) ఆము॥ 271 చాణక్యనీతియందీకాలవిభాగముకలదు, శుక్రనీతిసారమునందున్నది.

(8) ఇంకను వెదకిన నిట్లే స్వల్పభేదము లున్నవి మానితిని.

ఇట్లే కొంచెము భేదములతోఁ జాలభాగము—చాలభాగ మననేల?—పదియిరువదిపద్యములయందుఁ జూపినయభిప్రాయములో తప్ప తక్కినవన్నియు నితరగ్రంథములయం దున్నవాని కించుకభేదములే! పరివర్తనములే! దీనివలన మనము గ్రహింపవలసినదేమనఁగా! శ్రీరాయలవారు సంస్కృతవాఙ్మయమునందున్న నీతిశాస్త్రగ్రంథము లన్నియుఁ బఠించి, యాచరించి, యందుఁ దాను కనుఁగొనిననూతనవిషయముల ననుభవములఁ జేర్చి, పైఁజెప్పినమూఁడవిధమున నీనీతి వ్రాసినని తెలంపవలసి యున్నది. కొన్నివిషయములు బహుస్వల్ప

పటగ నున్న నపూర్వములును, మేధావంతములు నైయున్నవి. కొన్ని శ్రీరాయులవారియనుభవములే యై యుండును! ఏమైన నాంధ్రసోదరు లీభాగము విపులముగఁ జదివి లాభము నొందుదురను నాసచే నిది యిట్లు గద్యరూపమున వ్రాసి ప్రకటించితిని. ఇందుభారతాములవలె నే బ్రాహ్మణులయం దాధిక్యముంచినను, మంత్రిత్వాదులు (స్వపూర్వతగల) బ్రాహ్మణులకే యిమ్మని భారతాదులు చెప్పుటకుఁ గలకారణము లిందు దాఁపక తెలియఁజెప్పఁబడినవి. రాయులకాలము నాఁటికిఁ గూడఁ బ్రజలపై బ్రాహ్మణాధికారము నిరంకుశమై యుండె! అందువలననే రాజు స్వప్రయోజనమునకు వారల గౌరవింపవలసివచ్చెను. పైఁగ బ్రాహ్మణుఁడు బుద్ధిశాలి!

ఇందు 6వ పుటలోనున్న “ అపాలయన్నము నేభుజించువారయ్యె” అనువాక్యమువలన రాయులకాలమున “ పాలయన్నము ” యిప్పటిగంజియన్నము వలె నధికసులభలభ్యమని తెలియఁజేయుచున్నది. రాయులరాజనీతికిని, చరిత్రమునకును గలసమన్వయమును విచారించుట విమర్శకులపని.

శ్రీరాయలవారిపదములకూర్పు జటిలము నపూర్వము నగుట, నీమహాకావ్యము నాంధ్రు లంతగా వాడకున్నారు. ఆముక్తమాల్యదయందలి స్వభావోక్తులును, రాయలవారియద్భుతకవితాశక్తియుఁ బరిశీలింపఁ గుతూహలమొదవించుట కీవచనము కారణము కాఁగలిగినచో నీగ్రంథకర్తపని వ్యర్థముకాదు. రాయలవారిపదములకూర్పు సొగసుగఁగాని, విషయవివేకానుసరణిఁగూర్చిన యౌచిత్యముకాని కలచోట్ల నేనంతగా మార్పక కేవలము పద్యమును వాక్యధోరణికి మార్చుచు వచ్చితిని. కొన్నిచోట్ల గ్రంథమూలవస్తువునకనుగుణ్యముగ శబ్దజాలము తెలుఁగఁగోరువిద్యార్థుల కుపయోగపడునట్లు పర్యాయపదములు పెక్కులు వాడితిని. మిక్కిలితొందరకాలములో నొనరించినయీకార్యమునందు లోపములఁ గాని, యభిప్రాయభేదములఁ గాని యెఱిఁగించు విద్యాధికుల కారణలేఖుల కనేకవందనము లొనరించెదను.

ఇట్లు,

పిఠాపురము.
1-1-16.

వంగూరి సుబ్బారావు.
గ్రంథకర్త.

రాయల రాజనీతి.

తాఁ దేసమయమునందునను విసుఁగుకొనక ప్రజారక్షణత త్పరుఁడై యుండవలయును. ఆపదలనొందినవారిమొఱ్ఱ నాలకించి రక్షించుచుండవలయును. దుర్మార్గులపైఁ గార్యభారము నుంపరాదు. రాష్ట్రాభివృద్ధి నొందించు రాజువృద్ధినొందవలయునని ప్రజలు కోరుచుందురు కావున నందువలన లాభమేమని రాజు నిరసింపక ప్రజలయభివృద్ధికిఁ బాటుపడుట లెస్స. అందువలన బ్రాహ్మణాది ప్రజలహృదయవాసి యగుభగవంతుఁడు వారి యేకముఖపుఁగోర్కి ననుసరించి రాజునకు మేలు సేయు. వనచరులును, (నాగరికతాశూన్యులునగు) గొల్ల, చెంచు, బోయవాండ్రకుఁ గూడ నంపకోల, నూలుపోగుల †నాన చెల్లుచుండును గావున రాజు తనదేశమునందుఁ దనయాజ్ఞ కెల్లవారును దల్లడిల్లునట్లొనర్పవలయును. దుర్గాధిపత్యము నాప్తులయినద్విజవర్గమునకే యీఁడీయవలయును ఆదుర్గాధిపతి యెట్టిరాజు దండెత్తి వచ్చినను భయము చెందని (సాధనసైన్యసమయుక్తుఁడును) కొలఁది కాని వాఁడును నై యుండవలెను. మొదటఁ బెద్దయధికారాదులవలన వృద్ధికిఁ దెచ్చి యాతని కుచితగౌర మీకున్న నాతఁడు

† దొరలిచ్చునానవాలు. అంపకట్టి, నూలుపోగులఁ జూచి యితరచోరు లాముద్రికలవానిని ముట్టరు.

దనతొల్లింటిహీనస్థితికిఁ బోల్చుకొని సంతసించి సైరింపలేఁడు కావున సమ్రాట్టు వానినడవడిగుణములఁ దెలిసికొనుచుఁ గ్ర మాభివృద్ధినొందిన (దయాగౌరవములఁ) జూచుచు నాతనివలనఁ బనులఁ గొనుచుండునది. హీనకులము (Low Family) వానిని, అనాగరికులగు శబరాదులపల్లెల జీవించువానిని, అపండితుని, పిరికివానిని, అసత్యవాదిని, ‡ఆతతాయిని, (ద్రోహచింతకలవా నిని) అపవాదభీతి నొందనివానిని, విదేశజుని, ధర్మశూన్యుని, బ్రాహ్మణుఁ డైన నుద్యోగాదుల నిచ్చి రాజు పోషింపఁ జేరఁదీ యఁ జనదు. సదాచారాప్రవృత్తి భ్రష్టమయిన పట్టణములయందుఁ బెరిఁగినబ్రాహ్మణులను జేరఁదీసినరాజు చెడును. పూర్వము తన్నుఁ గాపాడినకొంగ నొకపూటకడుపుఁ గక్కుఱితికొక బ్రాహ్మణుఁడు జంపి తినె. § కావున దుష్టబ్రాహ్మణసంరక్షణసంసర్గము రాజు చెఱుచును.

పండితుఁ డైనవాఁడును, అధర్మభీరువును, రాజనీతిపరిజ్ఞాతయు, డెబ్బదివత్సరములకు లోను నేబదికిఁ బైఁబడ్డవాఁడును రోగహీనుఁడును, మంత్రికులములోనివాఁడును, మదహీనుఁడును రాజప్రార్థనము మన్నించువాఁడును నైనవిప్రుఁ డమాత్యుఁ డైన

---

‡అగ్నిదో గరదశ్చైవ శస్త్రపాణి ర్ధనాపహః క్షేత్రదారాపహర్తా చ షడేతే ఆతతాయినః॥

§(శాంతిపర్వము, తృతీయాశ్వాసము, 472 పద్యాదిగ నున్న నాడీజంఘుని చరిత్రముఁ బరికింపుచున్నది.

*రాజ్యాంగము లభివృద్ధి నొందుట కొక్కపూటు చాలును గావున జేఁ దక్షమంత్రిని నియమించుట యందధిక భద్రముగఁ బ్రవర్తించునది.

అట్టిమంత్రివర్గము దుర్లభ మైనయెడ రాజు స్వతంత్రుఁడై సేనార్థబలమున నీతిశాస్త్రపరుఁడై స్వబుద్ధిచే రాజ్యపరిపాలన మొనరించుట సేమంబు. అట్లుకానియెడ గుమ్మడికాయయంతముత్యఁ మమూల్యమయ్యు ధారణమునఁ బీడాకర మైనట్లు) పైన జూపినగుణములు లేనిమంత్రిని బెట్టుకొనుజేఁ దా స్వవశుఁడు కాని మంత్రిచేతఁ జిక్కి చిక్కులు పడవలసినవాఁ డగును.

(ఒక్కఁడు చేయఁదగినపనికిఁ బెక్కుమందియుద్యోగుల రాజు నిల్పఁదగదు.) అట్లు నిల్పవలసిన కార్యమైనచో వారన్యోన్యము మిత్రులైనవారిని నిల్పినఁ గార్యము ఫలించును. అట్లని తగ్గించి కొలఁదిమందినే నేమించినఁ గార్యము కఠినసాధ్య మగును. ఎక్కువమంది యైన సుసాధ్యమగును.

కేవలము ధనమువలన నన్నిపనులును సఫలములు కావు గాన (రాజు ధనము కలదు మన కేమని గర్వించి యుండక) ఆస్థగల్గి పలువురుప్రభులు సాయపడి పనిచేయునట్లొనరించుకొనవలయును. ప్రభువుల స్వాధీనము చేసికొనుట కౌదార్యవృత్తియు, అక్రౌర్యబుద్ధియు, సత్యప్రవర్తనమును సాధనములుగఁ

*స్వామ్యమాత్యసుహృత్కోశ రాష్ట్రదుర్గబలానిచ రాజ్యాంగాని

జేసికొని (నరాజు సుఖి యగు.)

మూలధనాదికములు సంపూర్ణముగ నుండియు, అశ్వ (గజాది) సాధనము లుండియుఁ, దగినమనుష్యులు లేకపోవుటవలన రాజ్యములు కృశించి పరరాజుల కొదిగియుండినరాష్ట్రము లనేకము లుండుటఁ జెవులార వినుచును (తగినమనుష్యులఁ బెట్టికొనక యుపేక్షించినవాఁడు కీడుఁ జెందును.)

క్షత్రియశూద్రాదులు (బ్రాహ్మణమంత్రి) యని గౌరవమున) ననుసరింతు రనియైనను, ప్రభువులఁ గొలిచి జీవించు (వృత్తిగల) బ్రాహ్మణజీవితము తెలిసియైనను, కష్టములు వచ్చినప్పుడు సహించును గావునను, శతవిధముల బ్రాహ్మణుని ప్రభుని (అమాత్యాదియుద్యోగిని) జేయుటఁ బతికి హితము.

ధనము రాఁబట్టుటయందు నేర్పుగలవానికి దేవాలయాదులపై నధికారము నివ్వఁగూడదు. అట్లిచ్చినయెడలఁ దా నుద్యోగము చేయుదేశములయందు రానిధనము నా దేవాలయాదాయములఁ బూటపఱిచి ఱేనిభాండాగారమున కాతఁడు చేర్చును. అట్టిధనము రాజున కభోజ్యము. కావున సద్బ్రాహ్మణుల దేవాలయాదులపై నితరయధికారముల నీయక యొక్కని వేఱుగ నియమించుట లెస్స. కక్కుఱితిచేఁ గొంచెమైన నాధన మనుభవించినను వాఁడే నశించును.

ఆవరణాదులచేఁ దనసీమను జేసికొని యందలి వృక్షకంటకాదులఁ ద్రవ్వి చేను మెత్తఁబఱచుకొని సస్యసుఖముగఁ బె

సికొనిసుఖించుకర్షకునింబోలె రాజు శత్రులతోఁ గపటమైత్రి యైన నెఱపియో, దుర్గబలములఁ గైవసము చేసికొనియో, పరునివలనదోసఁ గగునని భీతిలేక యుండి, యప్పుడులోనఁగల దుష్టశత్రునిర్మూలన మొనరించునది.

రాజు కొండెకానినేని పదివిధములఁ బరిశోధనఁ జేయనిది మొదలే విడువఁ దగదు. వాఁడు మృషావాది యయ్యెనేని వానినొకపక్షమునకుఁ బరాభూతుండు గాకుండ విడుచునది.

దుర్గమ మగునరణ్యములఁ గాపురముండి రాష్ట్రపీడాకరము లగు నెఱుకులు మున్నగుజాతులు వసించుభూములపై విదేశములనుండి చెడి వచ్చినప్రభువుల మనోవృత్తికై వశముచేసి వారి నట నిల్పునది. అందువలన నొండొరులం బాఁకుటలో నెఱుకులు కాని, పరదేశజులు కాని నాశన మైనయెడల నష్టము లేకపోవుటయే కాక యాటవికజాతులు నశించిన యెడల దేశ శుభంబైనఁగూడఁగావచ్చును.

మఱియు నయ్యాటవికులబలంబు లడవులఁ గూడుకొని, వృద్ధియయ్యెనా మండలాధిపతికిఁ బ్రజాపీడ తగ్గదు. (వారెప్పుడు తిరుగఁబడి రాజునకు శ్రమ కలిగింతురు.)

ఏవిధముననయిన వారలబెదరు వాఁపి వారలఁ జేకూఁకొనుట లెస్స. వారల కవిశ్వాసంబును, విశ్వాసంబును, నలుకయు, ప్రీతియు, నతివైరంబును, నత్యనుకూలంబును, నల్పుగుట నల్పంబున నగు; శ్లోకేని:—

మించి పాలించుచుండవలెను. వాని నెప్పుడైన సుభటునికైన ప్రవేశము చేయవచ్చును; కాని దొరలవారి లోనరింపఁ జనదు.

ఎవ్వఁడైన నొక కార్యగతి నెఱిఁగి చెప్పిన నప్పుడాతని ప్రతి శక్తి యాతనిపైఁ గలుగకుండు కారణమున నాతనిమాటల ఖండించును. ఱేఁడు సభయందు దివ్యపురుషు గాదనక సభ విడిచినపి మ్మట సుఖాలోచనము చెప్పినప్రభుముఁ జెన్నినది చేయ శుభంబగు.

వెలుపలిశత్రువులను జూచి రాజ్యమునందలినిక్షుద్ర శత్రువులను కూడఁగట్టుకొని వృద్ధిచేసి, దుష్టమంత్రులు రాజును చిక్కులపాలుజేసి స్వవశముచేసికొని పనులాలసించి తామే దిక్కుగాఁ బ్రవర్తింపఁ బ్రయత్నింతురు (కావున ఱేఁడట్టిమంత్రులు లేకుండఁ జూచుకొనునది.)

ఆత్మవశులకు వలసినదాని నిప్పించుచుఁ, గానివారికిఁ దప్పించుచు, యిప్పించెదమని చెప్పి తప్పింతురు. రాజట్టివాఁడి తప్పువాఁడని పరులకుఁ దోఁపఁజేసి వేయిమంది చెప్పినను వారికి మరల నమ్మకము పుట్టకుండఁ జేరకుండఁ జేయుదురు. (దుష్టమంత్రులు)

ఉదరాగ్ని కఫాదిదోషములచే మందగించి స్వత్వహీనుఁడైనవానికి బయటిమందులు వేసి రోగనిర్మూలన మొనరించునటుల ఱేఁడట్టివారిమీఁద ముందు ప్రసక్తిప్రజ్ఞానిధులఁ బదుల నియమించునది.

వారిని విఱిచి ప్రతిసేయువిధ మెట్లనిన:—

ధనరాసులును హయమదశుండాలాదులచే బలవంతుఁ డైన ఱేఁడు పండితుఁడై, శూరుఁడై, దుష్టమంత్రులకుఁ బ్రతీకార మొనరింపలేకుండవలయునా?

తనభోజనమునం దొకముద్ద తగ్గినయెడఁ బతిని జెఱుపఁ జూచువారే కాని తేనికి మిత్రులుండరు. అట్లని రాజెల్లర విడువఁ గూడదు. తగినట్లు ప్రవర్తించుచును సమయముఁ జూచుచుఁ బతి కడుమెలఁకువతో నెవ్వరి నమ్మకయె ప్రవర్తించుట శ్రేయంబు

ఏదేని యొకకార్యమున కేవగింపకఁ శ్రిద్ధాళుఁడై ఱేఁడు తక్కినకృత్యములఁ బరిశీలింపవలయును. అన్నికార్యములను బరిశీలింపఁ గష్టమగుట రాజు స్థాలీపులాకన్యాయము ననుసరించి పరిశీలింపవలయును. పాంచాలుండు మారణహోమమునకై గోవుఁ జూపి, యొకమునీంద్రుని వేఁడ నాతఁ డాహింస కంగీకరింపక "హే! ప్రమదుఁడా! అపవిత్రస్థలమునఁ బడినఫలమును నే సేవగింప; నాయన్నదానిని బరిగ్రహించినాఁడు. అతఁ డీహోమము చేయ నంగీకరింపవచ్చును. పోయి యడుగుము" ని చెప్పెను. కావున నొకకార్యమునుబట్టి మనుజునినడవడిని బరిశీలించి వానిస్వభావము నెఱిఁగి సర్వోత్కృష్టోచితవిధమున నియోగింపవలయును.

ఆపత్సమయమునఁ గీడుచేయఁ దలఁచినవాఁడని యొకదిక్కుచేఁజిక్కినశత్రువునైన రాజు హింసింపవలదు. వానిసంపద వా

రించుట కర్తవ్యంబు. కోతలూడినపా మేమిచేయఁ గలుగును? వై రియుఁ జేఁజిక్కినశత్రువును సత్ప్రభుఁడు కావున హింసింపఁడ ని విశ్వసించును. ఆవిశ్వాసమును వమ్ముచేయ సత్స్రమ్మాట్టున కుచితంబు కాదు.

దేశవైశాల్యము ధనాగమమునకుఁ గారణ మగుట రా జు భూమి నెక్కువుగ సంపాదించునది. కొలఁదియైనయెడఁ జెరు వులు, కాలువలు, త్రవ్వించి పేదరైతులకు ధనరూపవస్తురూప శుల్కములఁ దగ్గించి వారిని వృద్ధిచేసినయెడ నర్థధర్మములు పెరిఁ గి రాజు సుఖించును.

ప్రజలు నొగిలి దేశమును విడిచిపోవుచుండిరేని వలువక వారిపశుధాన్యాదికముల నమ్మించు, వారిగృహముల దూలములు వంటకట్టెలకుఁ బనికివచ్చునని, యుద్ధభూమియుందలిజంబుకముఖా తి కీటకగోతుమష్టాధికారి గలదేనికి నవద్వీపవతిభూచక్ర వి చ్చినను సమృద్ధి వ్యాగ్యంబగు.

సమ్మాత్రి ట్టాదాయంబును జతుర్భాగము లొనరించి త్యాగభోగంబుల కొకపాలును, చతురంగబలరక్షణార్థ మిరువా లును, ధనాగారము నింపుట కొ(Reserve fund.)కపాలును వ్య య మొనర్చునది. చారముఖంబున వైరిరాజులను సచివాదిస్వప క్షజనులను, బరికీలించుకొనుచు ధరణీనాథుఁడు తనదేశమునం దలిదొంగల నాశనమొనరించుచుండునది.

తలవరులను బట్టితెచ్చినదొంగల రాజు సత్వరము విచా

లించి శిక్షించు మనది. ఆలసించి యాదొంగ పారిపోవ నూరసుస్త్రి పెద్దకోమటిశెట్టి కొఱతకు సరిపడు దేహపుష్టి కలవాఁడని చంపించినయొక రాజువలె రాజు దండమున నశ్రద్ధవహించిన నపకీర్తిభాజనుండగుట సిద్ధంబు.

స్వశక్తివలన విషయంబుల నాలుగుపాళ్లలో మూఁడుపాళ్లె ఱుఁగుచుఁ, దెలియకుండ దాఁచినపెరవిషయము లొక్కపాలిని నాప్తులవలనఁ దెలిసికొనుచుఁ, బరిపాలన మొనరించునది. ఇట్లు నిరాగ్రహుఁడైనచోఁ దనకు విపత్తులు లేనివాఁడై, క్రూర దండమునకు లోనుగాకయే చిరకాలము రాజు రాజ్యమొనరింపఁ గలుగును.

వృక్షాగ్రమున నొకకంట నిద్రించుచు రెండవకంట జాగరమొనరించు భల్లూకంబువగిది మహీపాలుండు రాజ్యభోగము లనుభవించునెడ బాహ్యాంతరశత్రువులపై నొకకన్నిడి యుండ మేలగు.

నశింపని † పక్షపాతముచేత జేఁడు ధనగ్రామాంచికముల భిక్షుజటాధరాదికుల కీయ నగత్యము లేదు. అట్టిచ్చిన నుబ్బి వారు తమతమ వ్రతనియమములు వీటఁబుచ్చెదరు. అందువలనఁగఱవులు, రోగములు, బాలారిష్టాదులు పెక్కగు. కావున మహీధవుండు వారియెడ మిక్కిలి భక్తియుతుండై

† వి[illegible]చేత, [illegible]ంతపక్షపాతముచేతననికూడ నన్వయింప నగు[illegible]ంద [illegible]మత[illegible]మున

యుండినఁ జాలు. అట్లీయనందున వారికిఁ గలుగు (సన్న్యాసుల కష్టములు) తేని కేయఘనమును నూర్పంజాలవు. ఈవిషయమున రాజు నిర్భయుఁడై యుండునది.

రాజు చంపఁదగిన ప్రజలవిన్నపములను మూఁడుమాఱులైన విని యోర్వఁదగు. విడిచిన యెడ తేని కప్పడ చెడుగగుననువారలఁ బట్టుటకు బంధించుటకును దండనీతియే శరణ్యము కదా! రాజు తాను మహోత్సాహుఁడయ్యుఁ బరవీరాలాపముల విని యోర్వఁదగును. అట్లోర్చుటవలన నాపీరు లుబ్బుదురు. పృథ్వియందుఁ దన పరాక్రమమును బ్రదర్శించుట తనతో నీడువచ్చువారలయందఁ గావలయు. (అనఁగా తనతో సమానభటాదివీరాలాపము లతేఁడు విని సహించుటయు క్షమ.)

సముద్రతీరములయందలి (రేవు) పట్టణములయందు గుఱ్ఱములు, ఏనుఁగులు, రత్నచందనమౌక్తికసముదాయమును, విరివిగ వచ్చునట్లును, వర్తకాభివృద్ధి యగునట్లును, జేసి రాజు పాలింపనగు. వర్షబాధచేతను, రోగపీడను, అలసటను డస్సి చేరుదేశాంతరవాసు లగువారిని బ్రభుఁడా యాజాత్యోచితి ననుసరించి రక్షింపవలయును. తోఁటలను, పశువులమందలను, గనులను, మిత్రులయినవారినే చూడఁబంపుట రాజున కుచితంబు.

లక్ష్యసిద్ధి కుదురువఱకు బాణము విడువనివిలుకానిం బోలె సమయము వచ్చువఱకు నపరాధిపై రోషము విడిచి యదను చేచి చెఱుపఁగలరాజు సుఖించు.

వెనుకవచ్చువరదనీటికై వేచియుండి ప్రవహించునదీజలంబులంబోలె సమ్రాట్టు వైరిదేశమున మెల్లగ లఘుప్రయాణము చేయుచుఁ బోయి, తనకాల్బలాదిసామంత నృపులసైన్యము చేరి బలవంత మైనకొలఁది నుపనదీశోభిత మగునదియుంబలెఁ బ్రయాణమొనర్చుచుండునది. ఎదిరి బలవంతుండైనచో వాఁడొసర్చుపూజాదుల గ్రహించి మళ్ళవలయును. వైరి క్షుద్రుండని చారులవలనఁ దెలిసికొనినయెడల మళ్ళక యావరించి విజితునింజేయఁబోలు.

తనరాజ్యమునందలి ప్రజలు నొచ్చునట్లు ధనమును స్వీకరించుటయు, పందలతో నాలోచనమొనరించుచుండుటయు, శత్రువులు బలమునవాక్రమించినతనభూమియందుఁ గొంతయిచ్చి సంధిచేసికొనుచుండుటయు, (సనునీమూఁడురాజదోషముల ప.)భేదోపాయముచే నివి మూఁడును శత్రురాజుయందుండునట్లును, తనయెడ నీమూఁడుదోషములు లేకుండునట్లును ఱేఁడు చూచుకొనుచు, ముఖ్యస్నేహము నయినఁ దలంపక తమయెడ ననుమానము నొందియుండెనని లోలోనఁ బొగయు నరిసామంతులకు నభయదానము చేసియు, మణిభూషణాదుల రహస్యముగ నంపియు భేదతంత్రమున నిపుణుఁడై (సమయము ననుసరించి శత్రురాజ్యమును గైవశము చేసికొన నగు.)

ఱేఁడు స్వపక్షభీతి కలిగినప్పుడు శత్రురాజు తా నేలుచున్నరాజ్యమునం దర్ధభాగమైన వేఁడిన నిచ్చి యాతనితోఁ జె

గని మైత్రి నొసరించుకొని, స్వపక్షభీతిని మాన్పుకొనఁదగు. ఏ మన నహిభయము (స్వపక్షము వారిచే గీడగునను భీతి) యహిభయము (సర్పభయముకంటె) మహి బాధించును గదా !

పార్థివుండు స్వభుజారక్షిత మగుపృథ్వియం దుండి తనరహస్యమును శత్రువులకు వెలిబుచ్చుచుండు కుట్టుపేమను (గూఢశత్రువును) శతధా వెదకి యణచి స్త్రీసంఘమునందు నిర్భయముగఁ జరించుపురుషుంబోలె తనప్రజాసంఘమునందు సంచరింపలేఁడేని రాజునకు రాజ్యలక్ష్మి సుఖదాయకము కాకపోవుటయే కాక దుఃఖజనక మైనది యగును గదా.

భయపడి దగ్గఱకుఁ జేఱనిబలవంతుని ప్రయత్నపూర్వకముగ, బలవంతముచే రప్పింపక, తనకుఁ దానే వచ్చి కైవశమగునట్లు మత్స్యముల వేఁటకాఁడు పెద్దచేఁపగాలమును మ్రింగునప్పు డొద్దునఁ గూర్చుచుండి నెమ్మదిగ సూత్రమును విడుచుచు జేరుచు మత్స్యమును బట్టుకొనినట్లే యొనర్చుట నీతిపరుండగునికి లక్షణము.

దండంబున కాఠిన్యంబును, కొండెమును బరీక్షింపకుండుటయు, శత్రువు సంధిపడుట కవకాశమీయకుండఁ దిరుగఁబడచుంటయు, విదేశరాజు తనకొనర్చిన నేరముల నెన్ని, కనఁబడిన విదేశజునిఁ జెఱచుటయు, ప్రతికూలుఁ డైనవానికిఁ దెలియుఃట్లాలోచన మొనరించుటయు, జనులయప్రీతిని దెలిసికొనియువారితోఁ గూడి ప్రవర్తించుటయు, విశ్వసనీయులను వేఱుపఱ

చుటయు, మోమోటమిచే నాలోచించుస్థలమునందు నాలోచనకు దగనవారి నుంచుకొనుటయు, నాలోచనమును వెల్లడించినవానిని శిక్షింపకే యుఱుటయు, వింత జనించినప్పు డదియేమి యని కనుకల్గి విచారింపకుంటయు, పూజ్యులైనవారియెడ నేకరీతి పూజ యొనర్పకుంటయు, హీనులతోఁ జెల్మి చేయుటయు, వ్యసన (సప్తవ్యసనములు) పరుఁడై యుండుటయు, చలము కలిగియుండుటయు, ఱేనికిఁ గూడదు.

దివ్యభూమ్యాకాశములనియెడు త్రివిధోత్పాతములు జనించినయెడ నవనివిభుఁడు విశేషద్రవ్యమును వెచ్చించి బ్రాహ్మణులను, దేవతలను, అగ్నిని, భక్తిబలిహోమాదుల విడిచి శాంతి యొనర్చునది.

నృపుఁడు నుద్యోగులకు యోధుల కన్యోన్యవైరము వృద్ధియగునట్లు చేయఁదగును. అందువలన నొండొరులమంచిచెడ్డలు దాఁగకపోవుటయే కాక, వారియందు మిత్రిత్వమువలన నభివృద్ధిఁ జెందుధూర్తతాదులవలనఁ గలుగుచెడుచింతలైన లేక యుండును.

ధరణీపుఁ డెచ్చటికేని తాను స్వయముగఁ జనఁ దగదు. తనకు సహాయముగా నుండుట కొకని దొరఁజేసి పంపనగు. అరి దుర్బలుచేఁ గీడ్పడఁడు కావున ఱేఁ డంపుదొర యర్థఘాతురగర్ధి లేక కొఱగాఁ డటుకావున నల్కకుచితవృత్తి గలుగు నాప్తుఁడైన ద్విజాన్యునకు రాజు వస్తుసాధనసమృద్ధ మగుమర్గభూ

పూల సావారి కిచ్చి సుఖింపనగు.

తన రాజ్యముల కెల్లలయందు వనముల నృపుఁడు దట్టముగాఁ బెంచి, స్వరాష్ట్రమున నున్న యరణ్యంబుల నడవులఁ బాళ్ళుపాళ్ళుగ నరికించి దస్యులచే బాధనొందకుండ సుఖించునది.

పుట్టిగోడను నీటఁ గడిగి వృత్తికాశూన్య మొనరింపఁ దలంచుటం బోలె కొలఁదిమన్నిక కృటాటవిక జనుల మొదలంట నశింపఁజేయఁ దలంచుట దుస్సాధ్యము. కావున సత్యవాక్యము చేతను, వాహనాదిదానముల నిచ్చియు, నయ్యాటవికుల నృపుఁడు వశవర్తులగునట్లొనర్చుకొనినచో శత్రువులపై దండెత్తుటకును, గడిదేశములఁ గొల్లకొట్టుటకును, వారు పనికివచ్చెదరు. పృథ్వీపాలన మొనరించువానికిఁ బలువురు చేయు నపరాధమును శిక్షించుటకాని, యనేకుల శిక్షించుటకాని, తలంచుట యయుక్తము.

ఏనుఁగులను, మంచియశ్వములను, మున్నగువానిని తెచ్చు దూరపునందలి ద్వీపాంతరవర్తకులకు నివసింప సదుపాయము లగు గ్రామములను, సద్గృహములనుండునట్లు ప్రోత్సహించి, వర్తకులకు బహుమానముల నిచ్చియు, మంచివెల లిచ్చియు, యేనుఁగుయశ్వాదులు రాజు తన శత్రువు నొందక యుండునట్లు చేసికొనుచు, వర్తకులఁ స్వవశము చేసికొని సుఖించును. తన పొరుగు రాజుల రాయబారులతో సమాశ్రిట్టు కొలువున సరససల్లాపము లొనరించునది. కార్యఖడ్గవాదములను చరులకుఁ దెలియనీ

ల్లో పలుకనది నావిషయములనే మైత్రి నెఱపునట్లుఁ జేలఁ బల్కులు నిత్తి.

ఱేఁడు తాను నూతనముగ నుద్యోగమునిచ్చినవానిని వేగ మంత్రమునకు లోఁజేయరాదు. వాఁడు నూతనగౌరవమున కుబ్బి వానిమిత్రులకుఁ బల్కి నాకార్యము చెడు. వాఁడడగు. కావున మంత్రాలోచనమునఁ బ్రాద్ధిపుండు భద్రముగనుండునది. హితమును, విశేషశాస్త్రపరిచితియు, ధర్మాసక్తియు, తనవంశక్రమానుగత్వముచేతఁ గలిగినశూరత్వమును, గలిగి మనుద్విజులను, ముఖ్యాధికారములందు నిలిపి, పులిజున్న మున్నగు నపూర్వపదార్థచయమును, నూరుసంవత్సరములవఱకు సుఖముగ నాదుర్గమునందు నివసించుట కనువగుసాధనములఁ గూర్చి, సామంతకోటికి నియమానుసారము సీమంతభూమినైనఁ దగ్గకుండ భూము లొసఁగి, న్యాయముకంటె నాయ మధికముగునటులఁ జూచుకొనుచు, ప్రజాపీడాకరము గాకుండునట్లు భాండార మభివృద్ధి చేసికొనుచు, క్షీణరిపుదేశమును వేగులవలనఁ బరిశీలించి స్థితిగతుల నెఱిఁగి, (నీటికడ మత్స్యభక్షణార్థము కదలక యోగివలె నుండి చేపలఁ జెంతఁ జేరఁగనే (మింగుచుండు బకమువలె సమయము చిక్కినతరుణమున) హఠాత్తుగఁ బరరాష్ట్రము నాక్రమించి, తనకును బ్రజలకు నలజడి లేకుండ నుపాయమునఁ బగఱ నలయించునృపతి యొకప్పైఁ జేతులు వైచుకొని నిద్రింపఁగలఁడు.

గజాశ్వక్రియమునకును, వానిని మేపుటకును, మంచిభటులవేతనమునకును, బ్రాహ్మణ, సుతపూజార్థమును, తన భోగాధిక్యతకును, వెచ్చపడుధనము వ్యయము కానేరదు. (అనగా నట్టివ్యయము రాజవశ్యము చేయవలెను. అది యనవసరము కాని, దుర్వ్యయము కాని కానేరదు.)

మనుజేశునకు శత్రునెడఁ బ్రతిజ్ఞాదులు కూడవు. యుద్ధయాత్రకుఁ బోయియు నేఁడొకప్పుడు కార్యసాఫల్య మొందును. ఒకప్పు డాలస్య మగును. ఒకప్పుడు కష్టసాధ్య మగును. ఱేఁడు కార్యవాదియు సమరశీలుఁడు నగుటఁ బ్రతిజ్ఞాదికములవసరము కావు.

పోరానిపట్టుల యుద్ధమునకు దిగినయెడల శత్రుబల మెదిరించినయెడ వారు తెగించి పోరుదురు. కాబట్టి వారి కొకప్పుడు జయము కాని స్వర్గఫలము కాని చేకూరును. (కావున దారిలేనిశత్రువును గవియఁ దగదు.) నానాయంత్రసహిత మగుప్రాకారాదులఁ గూల్పఁ బ్రజ లనె కవియించుటఁ బొసఁగు!

ఎవ్వఁడైన నృపతులమనంబుల కొకటిరెండుమారులు సరిపడునాలోచనములం జెప్పినయెడల రాజు లాతని పిలువనారంభింతురు. అట్టిపిలుపు చనువునకే వాఁడు ధనాదికముల స్వీకరించి, మదించి, యసంగతకార్యములఁ జేయఁ జెప్ప సాహసించును. కావున నేఁ డట్టియాలోచనములఁ జెప్పువాని వెలినడపడిని వేగువానిచేఁ బరిశీలింపఁజేయఁజను.

పొరుగురాజు బలహీనుఁడైన నెత్తిపోయి జయింపవలె యు. కానియెడల మైత్రియే పాటింపఁదగు. దూరమునఁ గల యెల్లలయందుండురాజు తన క్షేమప్రయోజనమున కుపయోగ పడునా? (పడఁడు.) అట్టిదూరపువానితోఁ దనపొరుగురాజు శతృత్వము నొందియుండినఁ దనకే మేలు. తనయెల్లలఁగూడ నాతఁ డు రక్షించుచుండును కదా!

శతృరాష్ట్ర దుర్గాదుల హరింప, పగఱవనితలు చేఁ జిక్కిన యెడ వారికిఁ బుట్టినింటఁ గల్గుగౌరవము నిచ్చి యాదరిం చి బుజుప్రవర్తనమున మెలఁగు టుచితంబు. ఒకప్పుడు సంధి యగుంగావున నాశతృవుల రాయబారులకడఁ గఠినవాక్యము లా డక యుండునది.

హింసాకర్మము లొనరించునట్టియు, నిబిడవిషజలపరి పూరితమును, సతతవ్యాధిపీడితమును, తరుశైలనిబిడమై దుర్గమ మగునట్టియు, ధూర్తమ్లేచ్ఛదేశంబులకు మేరుతుల్యధనము కల్గిన ను తేఁడు పోక సైన్యము నంపి పోరుసలుపుట మేలు!

సంతసమున నున్నతరి నృపునకు మంచిమాటలఁ జెప్పి, స్వకార్యముల ముగించుకొనఁ గొలిచి, తాఁ జెడినప్పుడు కప టి తొలఁగి పోవును. అట్టివారిని తెలిసికొనుటయందు నృపుఁడు నాణె మెఱుఁగుటయందు బచ్చుప్రవర్తించునటులఁ జరించునది. అభిజ్ఞులైనవారిని గలయఁ జేసి సువర్ణాదిధాతువుల నెఱింగి, సువర్ణాదుల గ్రహించి ప్రజల కనుగుణముగ మితద్రవ్యాప

హారియై ప్రబలశత్రువుల మౌద్ధత్యమును దండించి వీటఁ బుచ్చి, ప్రేమగలహృదయంబున సమస్తమైనవారిని బోషింపవలయు. వర్ణభేదములయందలి తప్పునడవడుల నుడిపి యెల్లప్పుడును ద్విజులఁ గాపాడుచు, దుర్గములఁ బెంచి, మధ్యదేశగతారణ్యములఁ బలుచఁ జేసి, ప్రతాపాభివృద్ధిగా నగరపరిశోధన మేమఱక రాజు (సాంగ) సప్తాంగరాజ్యమును, *వైద్యులను బిలిచి సప్తధాతువులఁ (నాడుల) దెలిసికొని, సువర్ణాదుల సేవించి, శరీరప్రకృతి కనుగుణమగు నల్పానోష్ణదోకములఁ దృప్తుఁడై, శరీరమునందు బలోద్రేకంబు కలుగకుండ మర్దనచే నడపి, శరీరమునఁ దైలములఁబూసికొని, శరీరమంతయుఁ బోషించి, శిరోజములవర్ణములయందలి దోషము లుడిపి, దంతముల యభివృద్ధి చూచుకొని, హస్తముష్ట్యాదుల బలియించి, యుదరాదులకొఱ్ఱ వ్యాణగించి పలుచఁ జేసి, శరీరపరిశోధనము మఱవక తేజమునఁ గ్రాలుచు స్వాంగ (స్వశరీర) రాజ్యమును, సమముగ నృపతి యాయుష్కాముఁ డగుట నభివృద్ధి చేసికొనునది.

ప్రభాతసమయమున సుఖశయనమునడుగువారితోడను, వైద్యజ్యోతిష్కులైనద్విజులతోడను, జాముప్రొద్దెక్కిన వెనుక మంత్రి సామంతాదులతోడను, ధర్మార్జనాధికారనియుక్తులగు కాయస్థ (శిష్టికరణము లనఁబడువారు పూర్వము కరిణీకవృత్తియందుండువారు.) గోష్ఠియందును. మధ్యాహ్నసమయమునం దంగమర్దనాదులు (ఒడలు నలుపుట) చేయుమల్లురతోడను, వంటల

వారు, పప్పుకూరలు వండువారు, మాంసములఁ దెచ్చువేఁట కాండ్రు మున్నగువారిగోష్ఠియందును, పగటితృతీయభాగము నందు దేవతార్చన మొదలగునాత్మధర్మాచరు లగుయతీశ్వరుల గోష్ఠియందును, భుజించినపిమ్మట వేడుకచెలికాండ్రు (విదూష కాదులు) పౌరాణికులు, కవీశ్వరులు, మొదలగువారిగోష్ఠియందు ను, సాయంకాలమునందుఁ వేగులు, గాయకులుమున్నగువారి తోడను, రాత్రియందు నిద్ర మున్నగుకార్యములకుఁ బూర్వము భార్యతోడను గోష్ఠి గలిగి మహీధవుండు మెలంగునది.

రాజునకు హితులు, హితాహితులు, సదాహితులు నని ముత్త్రివిధములననుచరు లుందురు. వా రెవ్వరనః— వైద్యులు, జ్యోతిష్కులు, విద్వజ్జనులు (పండితులు) కవీంద్రులు, పురోహితులు నగువీరు హితులు; ధనార్జనకృత్యముల నియోగింపఁబడినవారు హితాహితులు (హితాహితములఁ గలిగియుండుదు.) కోలుపడిన రాజ్యమును తనవద్దనుండి సమయమువెంటఁ దిరుగఁ బొంద వేచియుండువారు కేవల మహితులు; కావునఁ జతురవృత్తిని వారివారిపట్ల నట్లఁ జరించుట నృపునకు నీతియుక్తం బగు.

పాత్రీభూతుఁడైనవాని బాగుగఁ బరికించి, (ఋతుకాలము నందు) పనసపండ్లొక్కసారి దిగుమాఱ్చి, యాతఁ డడుగక యుఁ బరు లాతని కిమ్మని చెప్పకయు మనుప నాతఁడు స్వప్న మునొంది విశ్రాంతినొందునటుల నాతని కిచ్చి (ధనాదికముల) యాతని నాశ్చర్యమగ్నునిగఁ జేయనొనర్చుట యుచితంబు.

పితృదేవతాక్రియలయందుఁ బితృకర్మలై ధర్మసూక్ష్మవిదులగుటచేఁ బితృభక్తి కలవాఁడై వేదశాస్త్రజ్ఞులై, ఋజుప్రవర్తనముచే వృద్ధులై శాంతులైనయచ్యుతభక్తుల నభీష్టవస్తువులఁ దనిపి పితృదేవత లూర్ధ్వలోకగతిని బొందున ట్లొనర్చుట సముచితంబు.

బ్రాహ్మణసంరక్షణమునకు దానమును, స్వరక్షణమునకై జ్ఞానమును (నని తెలిసికొని) యెల్లప్పుడును శ్రీమన్నారాయణునకు శరణు జొచ్చి "రాజ్యాంతే నరకమ్ ధ్రువమ్" నులోకోక్తివలనిభయమును వీడఁదలంచుట కంటె వేని కొండుమార్గము మృగ్యము.

భార్యకుఁ బతిభక్తియు, స్త్రీపురుషులకు వావివరుసలును, యతికింద్రియనిగ్రహత్వమును, కొలఁదిజాతికి ద్విజానుసరణమును, వేనికి మంచివాఁడై భృత్యుఁ డౌదవుటయు, రాజదండనభయముననే సుమా!

చంపియు ధార్మికుండు, సతిఁ బొందియు బ్రహ్మచారి బొంకియు సత్యశాలి, ఆరగించియు నదుపవాసి, కేడించియు శూరుఁడుఁ జెందియు ధనియగుట నెఱిఁగి నృపుఁడు మనఁదగు *

(దుష్టులను జంపినను ధర్మము పోవదు; ఋతుకాలమున ధర్మచారిణిఁ బొందినను బ్రహ్మచర్యంబు చెడదు; పరులకు మే

* (శాంతిపర్వము చతుర్థాశ్వాసము ఇంద్రప్రహ్లాదసంవాదప్రకారమునకుఁ బైపద్యము 363 ని జూచునది.)

లొనరింపఁ బొంకినను సత్యవిరుద్ధము కాదు; దినమున కిరుమారు లఁ గుడిచియు సదోపవాసియగు;గురుజనాదులతో వారియనుమతిని సంప్రాప్త మైనయుద్ధము మానియు శూరత్వమున డిందుపడఁడు; సద్వ్యయ మొనరించి ధనహీనుఁ డయ్యు ధనియే !; కావున నిట్టిధర్మసూక్ష్మముల ఱేఁ డెఱుంగునది.)

ఱేనిపట్టణమునందుఁ గాపుర ముండువాఁడును, నానాభాషల నెఱిఁగినవాఁడును, దేశాంతరవేగులఁ దెలిసినవాఁడును, చిహ్నలేశుఁడును, కోరినదానికంటె నధికధనము నొందనివాఁడు నగువాఁడు వేఁగులవానివృత్తికిఁ బ్రవేశింపఁడు.

ఉపవాసాదికముల శరీరము కృశింపఁజేయుటవలనఁ గలుగుఫలములఁ బార్థివుండు ధనమిచ్చి సంపాదింప నగును; ఏమనఁగా నాయాఋతువుల కనువగుమర్దన, స్నాన, భోజన, లేపన, వస్త్రధారణ, పుష్పధారణాపరత నుండుపతి కుపవాసాదికము లొనరింప వీలుండదు కదా !

అనేకరుచులఁ గూడియుండునృపభోజన మపరాహ్ణమునం గాని, లోఁగడుపు శుద్ధిమైయుండునపుడు గాని, చేయఁదగు. తమి భుజించినచోఁ నెపుడు పథ్యమై యుండును?

ధర్మార్థకామములనుత్రివర్గసంపాదనమున నృపుఁడు సమదృష్టి నుండినను, ధర్మ మధిక మగునెడ నితరచేలకుఁ బెట్టిననీరుకూడఁ గట్టతెగి వరి (ఊడ్పు=దంప=మాగాణి) చేనునకుఁ యినప్పటివలె నృపుఁడు ముదమందఁ దగు.

భూపతి యెల్లప్పుడుఁ బ్రకాశార్థ మొకమంచిరత్నమును ధరించుచు, వేషదర్పమునకుఁ బ్రతిహారము నకనువగురత్నభూషణముల ధరించుచుండవలయును.

రాజు రాజ్యము చేయుచుంటిని పాపమునుండి విముక్తుఁడ న గుట యెట్లని విచారింపఁ దగదు; వేదము లైనశక్తికి సాధ్యం బగుకార్యంబులనే చేయుట శాసించును; కాని యశక్యములను శ్లింపఁజెప్పుట లేదు.

మనువు యమధర్మరాజాదులు చాలవఱకు దోషముల నెఱిఁగి, దండించిరి, ధర్మపరులనఁబఱగిరి. ప్రజానాథుండు (బ్రహ్మ) ప్రజాపరిపాలనంబు పనిగా ననేకదేవతలయంశంబునఁ దన్ను బుట్టింప నృపుఁడు పుట్టెను. కావున వేదములు వాకుృచ్ఛిరాట్టు, సమ్రాట్టు, మున్నగు నామంబులఁ బఱగు సురతుల్యం డైనమూర్ధాభిషిక్తుండు, కష్టముల సహించి లోకముః కగునలజడి తీర్చినంగాక జన్మంబు సఫలంబు కానేరదు; (సార్థకాభిధానుం డెట్లగు?)

„కేవల కర్మేంద్రియతృప్తికొఱకుఁ బాంథభార్యాసమూహముల బందీకృతులఁగావించి, కొట్టి, యపహరించుటవలన సంపాదించినధనము గలదొంగలరాజులకుమాత్రముకాలముగడువదా! ఇంతలంపటత్వ మేల” యని యవనిని రక్షించుటయందు విముఖత కూడదు. ఏమనిన పూర్వము కృతయుగంబునఁ కృతవీర్యసం

దనుం డగుసహస్రబాహుఁడు తనభుజస్తంభములచేత భరింపఁబడు నీపృథ్వియం దెల్లయెడల శస్త్రధారియై తోఁచి యెల్లర కెల్లకాలములయందునాజ్ఞయిడి భరించె. అట్టియంతిమయుగంబునయోగానుసారంబుగ విచిత్రసారం బగు రాజలోకంబునకు శక్యంబు కాదు కదా! ఒక్కరాజలోకంబున కన నేల? ఇక్కాలంబునందలి భూసురులకు నిక్కాలంబునందలి భూమిదివిజులకుఁ గలశక్తి యున్నదే? ఒక్కబాడబుండు (బ్రాహ్మణుఁడు=అగస్త్యుఁడు) కడలినీరుం గ్రుక్కం గొనఁడె! ఒక్కవిప్రుండు (విశ్వామిత్రుఁడు) ప్రత్యసృష్టికిఁ బ్రతిసృష్టి యయ్యె! ఒకబ్రాహ్మణుఁడు (వసిష్ఠుఁ డను నొకమునివర్యుండు) బ్రహ్మదండముచేత బ్రహ్మాస్త్రమును వారించె! అట్టి యనుష్ఠానంబు మాకులే దేమిప్రయోజనంబని శక్త్యనుష్ఠానంబు వీరికి విడువవచ్చునే! వీ రితరుల కుపాసనీయులు కాకపోయిరే! కావున సావధానుండ వై శక్తి కొలఁది కన్నది విన్నదియు నుపేక్షింపక రక్షణశిక్షణంబులాచరించుచు, సశక్యంబున కార్తశరణాగతరక్షకుండ వగుచుండ రికాత్మమీఁద భారంబిడి, యహంకృతిలేక, ప్రవర్తిల్ల, నెల్లసంసిద్ధులు సులభలభ్యంబు లగు! అది యట్లుండె. అట్లయిన పట్టభద్రుం డగురాజు ధర్మంబునందె దృష్టియిడి నడువవలయు. దిక్పాలాది జన్మంబులు బహుజన్మసుకృతఫలంబులె! త్రిలోకంబులును ధర్మప్రతిష్ఠితంబులు. కావునఁ దదాచరణచణుండవై

ఋషి, దేవ, పితృఋణములఁ దీర్చుచు సత్కర్మలఁ జేయుచుఁ దనసహాయులయం దుత్తమకీర్తి నందినవాఁడై రాజ్యపరిపాలనంబు సేయుట ఱేనికిఁ బరమధర్మంబు.

గద్య: ఇది శ్రీకృష్ణదేవ మహారాయకృతాము
క్తమాల్యదాంతర్గతయాము నాచార్య
నీతిప్రకారంబునకు, శ్రీభారద్వా
జసగోత్రపవిత్రనరసింహామాత్య
ముత్యమాంబాకనిష్ఠ పుత్ర
వంగూరిసుబ్బారాయ
పరివర్తిత గ
ద్యము.

